Laura Herța

RELAȚIILE „DE BUNĂ VECINĂTATE" ROMÂNO-IUGOSLAVE (1960-1965)

Idei împărtășite cu privire la politica coexistenței pașnice

Presa Universitară Clujeană

Laura M. Herța

•

RELAȚIILE „DE BUNĂ VECINĂTATE" ROMÂNO-IUGOSLAVE (1960-1965)

Idei împărtășite cu privire la politica coexistenței pașnice

Publicarea acestui volum a fost finanțată
prin fondul de Dezvoltare UBB 2023.

The publication of this book was supported
by the 2023 Development Fund of the UBB.

Laura M. Herța

RELAȚIILE „DE BUNĂ VECINĂTATE" ROMÂNO-IUGOSLAVE (1960-1965)

Idei împărtășite
cu privire la politica coexistenței pașnice

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ
2023

Referenți științifici:

Conf. univ. dr. Antoanela Paula Mureșan

Conf. univ. dr. Șerban Văetiși

ISBN 978-606-37-1986-8

Universitatea Babeș-Bolyai
Presa Universitară Clujeană
Director: Codruța Săcelean
Str. Hasdeu nr. 51
400371 Cluj-Napoca, România
Tel./fax: (+40)-264-597.401
E-mail: editura@editura.ubbcluj.ro
http://www.editura.ubbcluj.ro/

CUPRINS

INTRODUCERE
ȘI REVENDICĂRI METODOLOGICE

Lucrarea aceasta reprezintă un capitol extins din teza de doctorat susținută în 2011, intitulată *Relațiile româno-iugoslave în perioada 1950-1970*, și se concentrează pe relațiile bilaterale dintre cele două state comuniste la începutul anilor 1960. Cartea continuă prezentarea evoluției relațiilor interstatale și se clădește pe următoarele volume publicate anterior: *De la relațiile româno-sârbe la relațiile româno-iugoslave. Interpretări constructiviste*, Cluj-Napoca: EFES, 2012; *Construcția amenințării titoiste și impunerea modelului sovietic. Conflictul româno-iugoslav prin lentila socio-constructivistă (1948-1954)*, Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2016; *Normalizarea relațiilor româno-iugoslave (1955-1960). Înțelegeri intersubiective asupra limitelor acceptării variantei iugoslave*, Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2022.

Cadrul metodologic și teoretic

Lucrarea are la bază abordarea istoric-descriptivă, precum și abordarea analitic-interpretativă. Instrumentul central de cercetare este analiza de document. În plus, metodologia lucrării are la bază analiza comparativă și studiul de caz. Demersul este unul analitic. Așadar, departe de a ne propune să „lansăm” o teorie asupra evoluției a două state din blocul de sateliți sovietici, încercăm doar să furnizăm o perspectivă constructivistă asupra relațiilor româno-iugoslave, adică să interpretăm modalitatea prin care aceste relații bilaterale au suferit modificări pe parcursul perioadei investigate, prin prisma cadrului conceptual avansat și susținut de anumiți autori socio-constructiviști din domeniu de studiu Relații Internaționale.

De ce o perspectivă constructivistă? Întrucât considerăm că abordările raționaliste și materialiste din domeniul de studiu Relațiile Internaționale sunt profund reducționiste, sărăcind dramatic arealul explicativ ideatic al

constituirii identităților statale și înțelegerea proceselor de interacțiune dintre agenții statali. Totodată, ele sunt tributare unor elemente simplificatoare, bazate pe tendința spre izomorfism (identitatea de structură a agenților statali), pe exclusivitatea factorilor materiali, pe forme de mecanicism/reacții mecanice în comportamentul statal și sunt, așa cum afirmă teoreticienii constructiviști, incomplete, nu neapărat eronate.

În esență, teoretizarea pe care se construiește analiza noastră e cea asociată cu (socio)-constructivismul convențional, iar autorul la care facem apel este Alexander Wendt.[1] Asumpția centrală este următoarea: practicile intersubiective dintre actori generează identități și interese, iar procesele de interacțiune dintre state, la nivel internațional, formează, modelează sau modifică nu doar comportamentul actorilor statali, ci înseși interesele și identitățile acestora. Efectele interacțiunilor sunt, așadar, nu doar cauzale, ci și constitutive.

Esență teoretizărilor lui Alexander Wendt poate fi sintetizată prin următoarele idei. Realitatea internațională este una atât ideatică, cât și materială. Aceasta nu e reductibilă nici doar la idei și practici discursive, nici doar la forțele materiale existente. Totuși, structura politicii internaționale este una mai degrabă socială, decât exclusiv materială. În plus, politica internațională este ghidată de idei, norme, cunoaștere intersubiectiv împărtășită de actorii statali. Astfel, forțele materiale (precum resursele naturale, armele, focoasele nucleare, populația unui stat) joacă un rol semnificativ doar în măsura în care actorii le atribuie semnificații sociale. Ca atare, politica internațională reprezintă o structură socială, care este una sistemică, însă culturală, mai degrabă decât materială (viziunea lui Wendt este holistă, prin contrast cu perspectivele individualiste, și una idealistă, prin contrast cu cele materialiste). Această structură conectează nivelul micro, al unității statale, cu cel macro, al sistemului internațional, prin

---

[1] Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, Cambridge, Cambridge University Press, 1999; Alexander Wendt, “Constructing International Politics”, în Michael E. Brown et. al. (eds.), *Theories of War and Peace*, Cambridge and London, The MIT Press, 1998; Alexander Wendt, “The Agent-Structure problem in International Relations Theory”, *International Organization*, vol. 41, nr. 3 (Summer, 1987), pp. 335-370; Alexander Wendt, “Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics”, *International Organization*, vol. 46, nr. 2 (Spring, 1992), pp. 391-425.

intermediul efectelor constitutive și cauzale, regăsibile în interacțiunile dintre actori.

Structura ideatică a politicii internaționale are nu doar efecte regulatoare asupra agenților statali (în sensul în care modelează comportamentul acestora), ci și efecte constitutive (în sensul în care, prin interacțiune, agenții statali își definesc și re-definesc interesele și identitățile). La rândul lor, statele, ca agenți, reproduc, alterează, modifică, construiesc structura internațională. Esențială este, așadar, co-determinarea și co-constituirea agenților și structurilor sau, cu alte cuvinte, necesitatea înțelegerii interdependenței agenției și structurii. Și normele internaționale au deopotrivă efecte constitutive și regulatoare. Norma neintervenției în afacerile interne ale unui stat nu doar modelează un comportament, ci constituie însăși norma suveranității statale, internalizată de la Pacea din Westphalia încoace de toate statele.

Semnificațiile împărtășite de actori (sau cunoașterea comună) definesc structura, care organizează acțiunile actorilor, iar actorii dobândesc identități și își stabilesc interese prin împărtășirea acestor semnificații. Întrucât statele își stabilesc interesele în funcție de cum definesc anumite situații și întrucât nu există identități și interese fixe sau sedimentate, nu există nici o dilemă a securității automată. A presupune că statele au dobândit deja identități egoiste și belicoase înainte de interacțiune și că acestea sunt imuabile înseamnă a ignora deliberat și conștient importanța evoluției relațiilor interstatale de-a lungul istoriei.

Statele au interese naționale, dar acestea nu sunt reificate sau sedimentate. Statele își redefinesc mereu interesele prin interpretarea sau definirea anumitor situații cu ajutorul normelor și, în consecință, chiar și identitățile statelor se pot modifica. Astfel de modificări nu pot fi validate sau invalidate prin mecanisme independente, ci e nevoie de explorarea semnificațiilor intersubiective.

Contextul istoric

În această lucrare recurgem la o analiză a politicii de nealiniere adoptată de Iugoslavia și una a distanțării României de URSS prin eforturile

sale de a respinge rolul atribuit de Hrușciov în cadrul Consiliului de Ajutor Economic Reciproc. Investigarea documentelor de arhivă indică intensificarea relațiilor româno-iugoslave, atât diplomatice și politice, cât și economice. O atenție deosebită, într-un subcapitol, am acordat proiectului Hidrocentrala Porțile de Fier). În această perioadă se prefigurează convergența ideilor împărtășite de România și Iugoslavia și corolarul acestora: similitudini în raportarea celor două state la normele și regulile ce guvernează interacțiunile.

Pe parcursul anilor 1950, relevantă în acțiunile României a fost *precaritatea identității de sine socialiste* a elitei de la București; până în perioada 1962-1963 comuniștii români au perceput propria identitate socialistă în termenii dependenței pregnante de Moscova. Satisfacerea acestor nevoi a fost stabilită de comuniștii români drept *conditio sine qua non* pentru supraviețuirea existențială a țării (iar aceasta era, de bună seamă, *fizică*, dar mai ales *identitară*).

Atributele coexistenței pașnice promovate de Hrușciov sub forma doctrinei „coexistenței competitive”, la începutul anilor 1960, au modificat, implicit, relația României cu vecinii comuniști iugoslavi, prin faptul că au fost internalizate atribute ale coabitării pașnice cu rivalii, competitorii, nicidecum cu dușmanii iugoslavi. În esență, relația României cu Iugoslavia a avut la bază poziția-subiect a rivalului, centrală în cultura anarhică lockeană teoretizată de Alexander Wendt. Rivalitatea, în acest sens, a reprezentat o îmbinare de convingeri subiective despre sine și celălalt, potrivit cărora concepțiile cu privire la rolul partidului în plan intern, la dezvoltarea internă a societății, la mecanismele și metodele utilizate în acest sens pot diferenția Liga Comuniștilor din Iugoslavia de Partidul Muncitoresc Român, însă, în plan extern, România și Iugoslavia, departe de a resimți temeri existențiale cu privire la acțiunile celuilalt, identificau interese comune și împărtășeau convingeri corelate cu deviza trăiește și lasă-i și pe ceilalți să trăiască!, specifică, în viziunea lui Wendt, relației centrate pe rivalitate.

Pe fondul profundei antagonizări chino-sovietice, a radicalismului vocal și acțional albanez, a diluării influenței maligne a revizionismului iugoslav, a coexistenței pașnice (și cooperării economice) cu Occidentul,

România a decantat evenimențial perioada recentă, întărind elementele de convergență a intereselor cu vecinii iugoslavi, dar detectând și atributele concepțiilor similare de politică externă, centrate pe principiul suveranității statelor și a egalității în drepturi. Cuplată cu principiul căilor diferite de dezvoltare socialistă, invocat de comuniștii români în „Declarația din aprilie", această evoluție constituie un nucleu embrionar pentru apropierea din perioada 1965-1970, deși Gheorghiu-Dej nu a manifestat dorința de a-l emula pe Tito (așa cum va face Ceaușescu) sau de a prelua tiparul iugoslav al autoconducerii (sau al altor mecanisme interne dezvoltate de iugoslavi după ruptura din 1948).

În cadrul atitudinii României față de Iugoslavia, atributele coexistenței pașnice au reprezentat elemente-cheie facilitatoare pentru a justifica cooperarea intensă și apropierea de Iugoslavia. Sub acest aspect, am identificat anumite idei împărtășite de România și Iugoslavia cu privire la coexistența pașnică.

Analiza constructivistă se centrează pe natura relației României cu Iugoslavia, nuanțată în 1964 de către PMR, și care comporta atributele unei relații-rol de rivalitate, specifică condiției anarhice lockeene, conceptualizată de Alexander Wendt.[2]

Interacțiunile româno-iugoslave din această perioadă au fost influențate și impregnate de semnificațiile „coexistenței pașnice" ca poziție-subiect (stabilită de Uniunea Sovietică), bazată pe convingerea că războiul dintre „lagărul capitalist" și „lagărul socialist" nu este inevitabil și că sistemul sovietic va triumfa în competiția cu Occidentul.

De-a lungul timpului, *viziunea dihotomică asupra lumii* și versiunea revizuită (după 1961) a *coexistenței pașnice* au marcat profund relațiile româno-iugoslave. În cazul celei dintâi, trăsăturile subiacente ale concepției staliniste au inclus ostilitate, inevitabilitatea războiului, precauția cu privire la *celălalt perceput ca dușman*, toate acestea regăsindu-se în conflictul româno-iugoslav din 1948-1953, care nu avea componente endogene sau endemice, axate pe autoperpetuarea unei dușmănii între cele două popoare vecine (așa cum am evidențiat în lucrarea *De la relațiile româno-sârbe la relațiile româno-iugoslave. Interpretări constructiviste*, publicată în 2012, la EFES), ci doar

---

2 Alexander Wendt, *Social Theory...*

elemente exogene: subordonarea comuniștilor români, impunerea *sensu stricto* a modelului sovietic, recunoașterea inamicilor prin lentila Moscovei; în plus, după cum declara Gheorghiu-Dej în 1964, la momentul rupturii Tito-Stalin membrii PMR nici nu aveau altă sursă de informare decât cea sovietică; Gheorghiu-Dej își amintea că în momentul în care vecinii iugoslavi erau reprezentați ca „bandă de asasini și trădători” sau „lachei imperialiști” (ceea ce corespundea imaginii *dușmanului*) comuniștii români au adoptat ostilitatea în relația cu Iugoslavia doar pentru că „de verificat nu puteam, luam de bun tot ce venea de acolo [de la PCUS] și am luat poziție împotriva Iugoslavei.”[3]

În cazul celei de-a doua concepții, atributele coexistenței pașnice promovate de Hrușciov sub forma doctrinei „coexistenței competitive”, la începutul anilor 1960, au alterat, implicit, relația cu vecinii comuniști iugoslavi, prin faptul că au fost internalizate atribute ale coabitării pașnice cu rivalii, competitorii, nicidecum cu dușmanii iugoslavi. Desigur, relația cu Iugoslavia vecină fusese deja normalizată după anul 1954, însă abia începând cu anii 1963-1964 putem observa o elevare a normalizării la rangul de „bună vecinătate” și „luarea în considerare a intereselor celuilalt.” În esență, relația României cu Iugoslavia a avut la bază poziția-subiect a *rivalului*, centrală în cultura anarhică lockeană teoretizată de Alexander Wendt. Rivalitatea, în acest sens, a reprezentat o îmbinare de convingeri subiective despre *sine* și *celălalt*, potrivit cărora concepțiile cu privire la rolul partidului în plan intern, la dezvoltarea internă a societății, la mecanismele și metodele utilizate în acest sens pot diferenția Liga Comuniștilor din Iugoslavia de Partidul Muncitoresc Român, însă, în plan extern, România și Iugoslavia, departe de a resimți temeri existențiale cu privire la acțiunile *celuilalt*, identificau interese comune și împărtășeau convingeri corelate cu deviza *trăiește și lasă-i și pe ceilalți să trăiască!*, specifică, în viziunea lui Wendt, relației centrate pe rivalitate.

[3] Vezi „Stenograma ședinței plenare a Comitetului Central al PMR din aprilie 1964”, Florian Banu, Liviu Țăranu, *Aprilie 1964. „Primăvara de la București”. Cum s-a adoptat „Declarația de independență” a României?*, București: Editura Enciclopedică, 2004, p. 50.

Bibliografia

Documentarea pentru această lucrare are la bază trei direcții de informare: studiul documentelor de arhivă, parcurgerea bibliografiei relevante și urmărirea problemelor centrale studiului în presa vremii.

Astfel, cercetarea de arhivă s-a centrat pe Arhiva Ministerului de Afaceri Externe al României și Arhivele Naționale, Serviciul Arhive Naționale Istorice Centrale, din cadrul Ministerului Administrației și Internelor al României (pentru a acoperi documentele relevante pentru poziția României) și pe colecții de documente edite publicate în Serbia, pentru poziția Iugoslaviei (menționăm că accesul la Arhivele din Belgrad ne-a fost îngreunat de faptul că documentele nu au fost indexate și catalogate pentru perioada de interes pentru noi).

Din presa vremii, am optat pentru selectarea celor două ziare ale partidelor comuniste român (*Scânteia*), respectiv iugoslav (*Borba*). Studierea ziarului *Scânteia* a fost mai sistematică. Am apelat la traduceri autorizate din sârbo-croată pentru documentele edite din Iugoslavia, iar în ceea ce privește studierea articolelor din *Borba*, am utilizat versiunea în limba engleză a acestora furnizate de centrele de traducere occidentale din perioada Războiului Rece (precum *Joint Translation Service*) sau am preluat articolele din *Borba* citate în studiile observatorilor occidentali.

Literatura consultată cuprinde titluri de autori și articole publicate în reviste de specialitate (precum *Problems of Communism, The American Slavic and East European Review*, *Yugoslav Survey*, *World Politics* și altele). Lucrările studiate sunt, deopotrivă, surse primare, cât și secundare.

ISBN: 978-606-37-1986-8